

nâsik, Meş'eletü'n-nikâh bi-gayri bey-yine, Risâletü'n-nehy'ani'l-cedel, Hî-mâyetü 'ırzî'l-mü'min, Kitâbü's-Şîka billâh ve't-tevekkül 'alellâh, Kitâbü'l-Ma'rife ve'l-yakîn, Kitâbü'l-Vesâvis, Kitâbü'd-Du'â, Risâletü'n-naşîha ve'l-mev'iza, el-Beyân 'an i'câzî'l-Qur'ân, Risâle fî men te'huzühû 'inde kırâ'a-tî'l-Qur'ân ve'z-zîkr hareke, Risâle ilâ ehli Sicilmâse fî tilâveti'l-Qur'ân, Ri-sâle fî'r-red 'ale'l-Qaderiyye ve münâ-kazatü Risâleti'l-Bağdâdi el-Mu'te-zilî.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Zeyd, *el-Câmi' fi's-sünen ve'l-âdâb ve'l-megâzi ve't-târîh* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân – Osman Bittîh), Beyrut 1406/1985, neşredenlerin girişi, s. 15-76; a.e. (nşr. Abdülmecid Türkî), Beyrut 1990, neşredenlerin girişi, s. 7-86; a.mlf., *er-Risâletü'l-fıkhiyye* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân – Hâdî Hammûd), Beyrut 1406/1986, neşredenlerin girişi, s. 9-48; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 283-284; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, I, 150, 175, 176, 220, 269; II, 420; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 492-497, 529; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 244-245, 246-247, 367; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 10-13; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 381-400*, s. 122, 183-184; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 249-250; Nübâhî, *Târîhu kuğâti'l-Endelüs*, Beyrut 1400/1980, s. 136; İbn Kurfûz, *el-Vefeyât* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1971, s. 221; *Keşfü'z-zunûn*, I, 841, 880; Serkîs, *Mu'cem*, I, 32-33; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 96; Brockelmann, *GAL*, I, 187-188; *Suppl.*, I, 101-302; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, VII, 347-348; Sezgin, *GAS*, I, 470, 472, 478-481; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 1001, 1026, 1048; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 7, 253; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'lemetü'l-fıkhi'l-Mâlikî*, Beyrut 1983, s. 56; Miklos Muranyi, *Dirâsât fî meşâdiri'l-fıkhi'l-Mâlikî* (trc. Ömer Sâbir Abdülcelîl v.dğr.), Beyrut 1409/1988, tür.yer.; Hâdî ed-Derkâş, *Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Ebî Zeyd el-Kayrevânî: hayâtühü ve âşârühü ve Kitâbü'n-Neuâdir ve'z-ziyâdât*, Beyrut 1409/1989; Ali İdrîs, "‘Abdullâh b. Ebî Zeyd el-Kayrevânî", *Min a'lâmi't-terbiyyeti'l-'Arabîyyeti'l-İslâmiyye*, Riyad 1409/1989, II, 125-144; Seyfullah Öztürk, *İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî ve Akâid Risâlesi* (yüksek lisans tezi, 1991, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Halil İbrahim Bulut, *İbn Ebî Zeyd'in Akâid Risâlesi ve Meşeddâli Şerhi* (yüksek lisans tezi, 1994, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); H. R. İdris, "Note sur l'identification du dédicataire de la Risâla d'İbn Abî Zaid al-Qairawânî", *Les cahiers de Tunisie*, I/1, Tunisie 1953, s. 63-68; a.mlf., "Deux juristes kairouanais de l'époque zirîde: Ibn Abî Zaid et Al-Qâbisî (X^e-XIe siècle)", *Annales de l'Institut d'Etudes Orientales*, XII, Alger 1954, s. 122-172; a.mlf., "İbn Abî Zayd al-Kayrawânî", *EF²* (İng.), III, 695; Bedrî Muhammed Fehd, "İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî", *el-Mü'errihu'l-'Arabî*, XXVI, Bağdad 1985, s. 201-209; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn Ebî Zeyd", *DMB*, II, 659-660.

H. YUNUS APAYDIN

İBN EBÛ Zİ'B

(ابن أبي ذئب)

Ebû'l-Hâris Muhammed
b. Abdurrahmân
b. el-Mugire el-Kureşî el-Âmirî
(ö. 159/776)

Tebeu't-tâbiinden
Medinelî fakih, muhaddis.

80 (699) yılının sonlarında doğdu. Üçüncü göbekten dedesi olan Ebû Zî'b Hişâm b. Şu'be'ye nisbetle İbn Ebû Zî'b diye meşhur oldu. Ebû Zî'b Bizans topraklarına girince yakalanarak hapse atıldı ve orada vefat etti. İlim geleneğine sahip bir aileye mensup olan İbn Ebû Zî'b'in dayısı Hâris b. Abdurrahman ve kardeşi Mugire b. Abdurrahman da güvenilir birer muhaddis olarak bilinmektedir.

İbn Ebû Zî'b tâbiinden İkrime el-Berberî, Nâfi', Saîd el-Makbûrî gibi kimselerle karşılaşmış ve onlardan hadis öğrenmiştir. Bunların dışında münâvele usulü ile hadis aldığı İbn Şihâb ez-Zührî, Abdurrahman b. Mihrân, Şurâhbîl b. Sa'd, Muhammed b. Kays, Ebû'z-Zinâd gibi muhaddislerin de aralarında bulunduğu çok sayıda kimseden hadis rivayet etmiş; Ma'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Vekî' b. Cerrâh, Hişâm b. Ubeydullah, Yahyâ el-Kattân gibi muhaddisler de kendisinden rivayette bulunmuşlardır. Âdem b. Ebû İyâs, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Yezîd b. Hârûn, İbn Ebû Fûdeyk, Ali b. Ca'd, Velîd b. Müslim de ondan hadis alanlar arasındadır.

İbn Ebû Zî'b'in Zührî'den olan rivayetleri muzdarib sayılarak eleştirilmiştir. Ancak onun sadece hadis meclisinde Zührî'ye arzedildiği sırada duyduğu hadisleri Zührî'ye nisbetle tahdîs sigası ile rivayet etmesi sebebiyle eleştirildiği, halbuki bütün muhaddislerin bu şekildeki rivayeti makbul saydıkları da ifade edilmiştir (İbn Ebû Hâtim, VII, 314; Mizzî, XXV, 635). İbn Maîn'in onun hakkında kullandığı "İbn Ebû Zî'b Zührî'den hiçbir şey duymamıştır" sözü de kendisinin Zührî'den semâ yoluyla rivayeti bulunmadığı, rivayetlerinin arz yoluyla olduğu anlamına gelmektedir.

Güvenilirliğiyle tanınan İbn Ebû Zî'b'i Ahmed b. Hanbel ve Ya'kûb b. Şeybe "sika sadûk", İbn Ebû Hâtim, "sika yefkahu", Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî ve Hâtîb el-Bağdâdî "sika", Ali b. Medîni "sebt" olarak değerlendirmiştir. Ahmed b. Hanbel onun Saîd b. Müseyyeb'e benzetildiği-

ni, Mâlik b. Enes'ten daha üstün nitelikleri bulunduğunu, ancak ricâl tenkidinde Mâlik'in daha müsamahasız olduğunu belirtmiştir. İbn Ebû Zî'b'in Kaderiyyeci görüşleri benimsediği ve bu sebeple Mâlik'in kendisini terkettiği ileri sürülürse de (İbn Hacer, IX, 306) bu konuda kaynaklarda başka bilgiye yer verilmediği gibi bazı kaynaklarda İmam Mâlik'le arkadaş olduğu ve aralarında samimi bir dostluğun bulunduğu bildirilmiştir (İbn Hallikân, IV, 183), ayrıca bu ithamın asıl sebebinin Halife Mehdi-Billâh zamanında Medine'deki Kaderiyyeciler'in dövülmesi ve oradan sürülmesi hadisesi olduğu belirtilmiştir. Bazı Kaderiyyeciler'in İbn Ebû Zî'b'e sığınmaları sayesinde dövülmekten kurtulmaları dikkate alınarak onun da aynı görüşlere sahip olduğu ileri sürülmüşse de İbn Ebû Zî'b Kaderiyyeci görüşleri hatalı bulunduğunu açıklamış, bu görüşlerini kendisine nisbet edilmesini gerektirecek hiçbir sözüne de rastlanmamıştır (Hatîb, II, 301; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 601). İbn Ebû Zî'b hadis rivayet etmesi için halife tarafından Bağdat'a davet edilmiş, bir süre orada kaldıktan sonra Medine'ye gitmek istemiş ve geri dönerken Kûfe'de vefat etmiştir.

Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-şâ-hih*'leri başta olmak üzere *Kütüb-i Sittet*'de rivayetleri bulunan İbn Ebû Zî'b as-hâbü'l-hadîsin fakihlerinden sayılmış, Dârekutnî onun *el-Muvaftâ*'a adıyla bir eser kaleme aldığını söylemiş (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 147), ayrıca tahâret, namaz, oruç, zekât gibi konuları ihtiva eden *Kitâbü's-Sünen*'inin varlığından söz edilmiştir (İbnü'n-Nedîm, s. 281).

İbn Ebû Zî'b'in emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkeri ifa konusunda titiz olduğu rivayet edilmiştir. Karşılaştığı idarecilerle münasebetlerine dair ilginç olaylar, halifelerin yaptıkları zulüm ve haksızlıkları hiç çekinmeden yüzlerine karşı söylediğine dair haberler tabakat kitaplarında önemli bir yer tutmaktadır. Diğer insanlarla münasebetlerinde olduğu kadar şahsî hayatında da takvâ ölçüsünü benimseyen İbn Ebû Zî'b'in gün aşırı oruç tuttuğu, gecelerinin önemli kısmını ibadetle geçirdiği, yaz kış aynı elbiseyi giydiği ve ekmekle zeytin yağı yiyerek hayatını sürdürdüğü kaydedilmiştir. Onun hayatına dair Rabaî (ö. 379/989) tarafından kaleme alınan *Ah̄bâru İbn Ebî Zî'b* adlı eserin bir nüshası Dârü'l-kütüb'iz-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecmua, nr. 92, vr. 313-316).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 412-421; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, II, 525; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), II, 648; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Koçyiğit), I, 79, 193; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebü*, I, 152-153; Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*² (nşr. Abdürrahîm M. Ahmed), Medine 1404/1984, s. 235; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Uk-kâşe), s. 485; Dârimî, *Târîh* (nşr. Ahmed M. Nûr-seyf), Dimaşk 1980, s. 48; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 313-314; İbn Hibbân, *es-Şi-kât*, VII, 390-391; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 281; Kelâbâzî, *Ricâlü Şahîhi'l-Buhârî*, II, 662-663; İbn Mencûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim*, II, 191-192; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 296-305; Nevevî, *Tehzib*, I/1, s. 86-87; İbn Halikân, *Ve Feyât*, IV, 183; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXV, 635; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VII, 139-149; IX, 147; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 620; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 191-193; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 141-160*, s. 600-604; Safedî, *el-Vâfi*, III, 223-224; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, IX, 303-307; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lečne), s. 89; Hazrecî, *Hulâşatü Tezhib*, s. 348; Sezgin, *GAS*, I, 204; Ekrem Ziya el-Ömerî, *Buhûş fi tâ-rîhi's-sünneti'l-müşerrefe*, Medine 1405/1984, s. 232; Seyinck, *el-Mu'cem*, VIII, 79, 247; Ekber Yahyâ Âbâdî, "İbn Ebî Zî'b", *DMBİ*, II, 651-652.

İBRAHİM HATİBOĞLU

İBN EBÛ'İ-ÂFİYE

(bk. İBNÜ'İ-KÂDÎ; MÛSÂ b. EBÛ'İ-ÂFİYE).

İBN EBÛ'İ-ÂS

(bk. OSMAN b. EBÛ'İ-ÂS).

İBN EBÛ'İ-AVCÂ

(bk. ABDÛLKERİM b. EBÛ'İ-AVCÂ).

İBN EBÛ'İ-AVCÂ

(ابن أبي الوعاء)

Hz. Peygamber'in hicretin 7. yılında (629) Süleym kabilesi üzerine gönderdiği seriyenin kumandanı

(bk. SÜLEYM).

İBN EBÛ'İ-AZÂFİR

(ابن أبي العذافر)

(ö. 323/935)

Tenâsiüh ve hulûlü benimseyip ilâhî ruhun önce Âdem'e, ondan peygamberlere ve imamlara hulûl ettiğini, on ikinci imamdan da kendisine geçtiğini ileri süren ve sefir olduğunu söyleyen aşırı Şii lider

(bk. MÛŞEBBİHE).

İBN EBÛ'İ-CÂRÛD

(ابن أبي الجارود)

Ebû'l-Velid Mûsâ
b. Ebî'l-Cârûd İmrân el-Mekkî

İmam Şâfiî'nin talebelerinden.

Mekkeli olup kaynaklarda hayatına dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. İmam Şâfiî'den *el-Emâlî* ile diğer bazı kitapları rivayet etmiş. Mekke'de Şâfiî mezhebine göre fetva vermiştir. Döneminde, bir konuda İmam Şâfiî'nin görüşünün ne olduğu hususunda bir ihtilâf meydana geldiği zaman kendisine başvurulmuş bir otorite idi (Beyhakî, II, 327; Abbâdî, s. 25). Ayrıca Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Maîn ve Şâfiî'nin talebesi Büveytî gibi muhaddis ve fakihlerden de rivayette bulunan İbn Ebû'l-Cârûd, İbn Hibbân ve İbn Hacer el-Askalânî tarafından güvenilir râvilerden sayılmıştır.

İbn Ebû'l-Cârûd'dan Tirmizî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Ezherî, Za'ferânî, Rebî b. Süleyman, Ebû Hâtim er-Râzî, İsmâ b. Muhammed el-Cürcânî, İbn Vâre ve Ya'küb b. Süfyân el-Fârisî gibi fakih ve muhaddisler rivayette bulunmuşlardır. Şâfiî literatüründe adı sık sık geçen İbn Ebû'l-Cârûd'un Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde İmam Şâfiî'den rivayet ettiği bazı görüşleri yer almaktadır (Tirmizî, "Tahâret", 6, "Şalât", 13). İbn Ebû'l-Cârûd'un aslen Mekkeli olması ve burada iken Şâfiî'den ders almasından hareketle onun rivayetlerinin çoğunluğunu, Şâfiî'nin hukukî görüşlerinde bir dönüm noktası teşkil eden Mısır'a seyahatinden önce sahip olduğu "kadim" görüşlerinin teşkil ettiği söylenebilir.

İbn Ebû'l-Cârûd'un Şâfiî'nin ders halkasında kendisine vekil bıraktığı Büveytî'den rivayette bulunmasından hareketle onun Mısır'a giderek Şâfiî'yi burada ziyaret etmiş olabileceğini söyleyen Mustafa eş-Şek'a İbn Ebû'l-Cârûd'un, "Ebû Ya'küb el-Büveytî komşumdur; geceleri her uyanmış kıldığını görürdüm" (Hatîb, XIV, 300; Sem'ânî, II, 339) şeklinde sözlerine dayanarak kendisinin, Büveytî gibi Kur'an'ın mahlûk olmadığı yönündeki görüşlerinden dolayı Bağdat'a getirilerek onunla birlikte hapsedildiği sonucuna varmıştır (*el-İmâm Muhammed b. İdris eş-Şâfiî*, s. 183). Ancak kaynaklarda İbn Ebû'l-Cârûd'un halku'l-Kur'an meselesinden dolayı hapsedildiğine dair bir bilgi bulunmadığı gibi onun Büveytî ile olan komşuluğunun Mısır'da olması da muhtemeldir.

Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe'nin *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*'sinin bazı nüshalarında İbn Ebû'l-Cârûd'un adının Abdullah b. Zübeyr olduğu ve 219 (834) yılında vefat ettiğine dair bir not bulunmaktadır (I, 70). Ancak bu isim ve ölüm tarihi ona değil İmam Şâfiî'nin bir diğer öğrencisi olan Ebû Bekir Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî'ye aittir. Zehebî'nin uzun bir ömür sürdüğünü belirttiği İbn Ebû'l-Cârûd'un (*Târîhu'l-İslâm*, s. 371) İmam Şâfiî'nin öğrencisi olması ve kendisinden rivayette bulunan kişilerin yaşadığı tarihler dikkate alındığı zaman II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısı ile III. (IX.) yüzyılın ilk yarısı arasında yaşadığı söylenebilir.

Beyhakî, İbn Ebû'l-Cârûd'un *el-Muhtaşar* adında bir eseri olduğunu ve bu eserin Büveytî'nin *el-Muhtaşar*'ındakinden daha fazla rivayet ihtiva ettiği söylemekteyse de (*Menâkıbü's-Şâfi'i*, I, 257) eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. Diğer taraftan İbn Abdülber en-Nemerî, İbn Ebû'l-Cârûd'un Zâhirî mezhebinin kurucusu Dâvûd ez-Zâhirî ile kıyasın anlamı üzerinde mektuplaştığını ve Dâvûd'un ona karşı kıyasın iptali konusunda bir risâle yazdığını söylemektedir (*el-İntikâ*, s. 105).

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, "Tahâret", 6, "Şalât", 13; İbn Hibbân, *es-Şikât*, IX, 162; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 264-269; Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfi'i* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1391/1971, I, 257; II, 325, 327, 329, 331; Abbâdî, *el-Fukahâ'ü's-Şâfi'iyye*, s. 25; İbn Abdülber, *el-İntikâ*, Kahire 1350, s. 105; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 300; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 98-100; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 339; İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâ'ü's-Şâfi'iyye* (nşr. Muhyiddin Ali Necîb), Beyrut 1413/1992, II, 890; Nevevî, *Tehzib*, II, 120; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXIX, 41; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 311; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 231-240*, s. 370-371; a.mlf., *el-Kâşif* (nşr. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb), Cidde 1413/1992, II, 303; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), II, 161-162; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 38; İbn Kesîr, *Menâkıbü'l-İmâmi's-Şâfi'i* (nşr. Halîl İbrâhîm Molla Hâtîr), Riyad 1412/1992, s. 158; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 70; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, II, 281; a.mlf., *Tevâli't-te'sis li-me'âli Muhammed b. İdris* (nşr. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1406/1986, s. 88; Hazrecî, *Hulâşatü Tezhib*, s. 390; Hüseyinî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, s. 29; Mustafa eş-Şek'a, *el-İmâm Muhammed b. İdris eş-Şâfi'i*, Beyrut 1404/1984, s. 183, 301; Abdülganî ed-Dakr, *el-İmâmü's-Şâfi'i fakihü's-sünneti'l-ekber*, Beyrut 1407/1987, s. 335; Ahmed Nahrâvî Abdüsselâm el-Endünîsî, *el-İmâm eş-Şâfi'i fi mezhebeyhi'l-kadim ve'l-ceddî*, [Baskı yeri yok] 1408/1988 (Dârü'l-Kütüb), s. 618; Ahmet Özel, "Büveytî", *DİA*, VI, 500.

FERHAT KOCA